

๗๗. ความรู้อันเป็นปรมัตตัจจะแห่งกฎธรรมชาติ

Knowledge of the Absolute Truths with Natural Law

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

ผู้ที่มีสามารถเข้าถึง “อริยสัจจธรรม-อริยสัจ ๔” และประกอบกิจด้วย “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” ได้แก่ สติปัญญา
ฐาน ๔-สัมมปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทรีย์ ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-อริยมรรคมีองค์ ๘ และมีอุบายที่แบบ
ภายในใจแห่ง “โยนิโสมนสิการ” นั้น ย่อมเป็นผู้เกิด “ปัญญาญาณ” ได้ เป็นผู้ที่มิปริหาหยังรู้ใน “สัจจธรรม”
โดยปรมัตต ที่เรียกว่า “กฎธรรมชาติ” (ไตรสิกขา-ปฏิจางสมุปปาต ๑๒-ไตรลักษณ์-วิสุทธิ ๗-อริยสัจ ๔)
อันเป็น “ความบริสุทธิ์แห่งพุทธปัญญาญาณ” ซึ่งเรียกในพระอภิธรรมว่า “ปรมัตตัจจะ” เป็นความรู้ที่
บริสุทธิ์ ไม่ข้องเกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ แต่ในทางตรงกันข้าม ความปรารถนาในผล
วิบากแห่งการปฏิบัติธรรมนั้น คือ “ปัญญาเห็นธรรม-ปัญญาตรัสรู้” ใน “อารมณ์-ความรู้สึกรู้สึก-ความนึกคิด”
ของมนุษย์ ที่เจ้าของกองทุกข์ดังกล่าวนี้ ต้องละสงบระงับสภาวะธรรมดังกล่าวนี้ให้หมดไปจากจิตใจของ
ตนเอง ฉะนั้น “โยนิโสมนสิการ” จึงเป็นวิธีคิดด้วยอุบายหรือกุสโลบายที่แนบเนียนและแบบภายในใจที่
เป็นไปตามหลักปฏิจางสมุปปาต ทั้ง “อนุโลมปฏิจางสมุปปาต” และ “ปฏิโลมปฏิจางสมุปปาต” เกิดปัญญาหยัง
รู้เห็นความจริงแห่งนามรูปโดย “ไตรลักษณ์” อันอนุโลมตามสัจจธรรมที่แท้จริง ที่เรียกว่า “อริยสัจ ๔”
ฉะนั้น ปัญญาที่เห็นธรรมทั้งหลายว่า: “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมดับ
เป็นธรรมดา” นั่นคือ “ความมีปัญญาเห็นความเกิดและความดับแห่งธรรมทั้งหลาย” ซึ่งเป็นการเห็น
ธรรมชาติอย่างแท้จริง เป็นการเข้าใจ “กฎธรรมชาติอันเป็นปรมัตตัจจะ” อนึ่ง ความเข้าใจว่า “ความเกิดกับ
ความดับ” โดยไม่เห็นเหตุปัจจัยทั้งหลายที่เป็นองค์ประกอบสำคัญแห่งมูลฐานนั้น ก็คงไม่เพียงพอ พิสูจน์
ธรรมดังกล่าวนี้ ผู้มีปัญญาแตกฉานเบื้องต้น ที่จะเข้าถึงความจริงอันสูงสุดที่อยู่เบื้องหลังแห่ง “โสกะ-
ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส” ที่เรียกว่า “สงสารทุกข์แห่งสังสารจักร” แค่อ้อมคำข้างหน้าที่กล่าวถึงนี้ ผู้
มี “ดวงตาเห็นธรรม” ย่อมรู้ว่าจะต้องทำ “โยนิโสมนสิการ” มากน้อยแค่ไหน ถึงจะเป็นการสงบระงับสภาวะ
ต่างๆ ใน “โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส” และ “สงสารทุกข์แห่งสังสารจักร” ให้ทำความเข้าใจ
อย่างลึกซึ้งใน คำว่า “จตุปฏิสัมภทาญาณ” (พระอรหันต์) ที่เป็นที่ประชุมของสัจจธรรมแห่งกฎธรรมชาติ
ได้แก่ (๑) วัชระ ๕ และ สัมปยุตตธรรมที่เหลือ (๒) ปฏิจางสมุปปาต ๑๒ (๓) ไตรลักษณ์ (๔) วิสุทธิ ๗ (๕)
อริยสัจ ๔ ลำดับขั้นทั้ง ๕ ประการนี้ จะต้องสัมปยุตต์ด้วยโลกุตตรธรรมทั้งหลาย ได้แก่ (๑) “โพธิปักขิย
ธรรม ๓๗” และ (๒) “โลกุตตรธรรม ๘” นั่นคือ “อริยมรรค ๔-สามัญผล ๔-นิพพาน ๑” และ “อัสวักข
ญาณ” ในอันดับสุดท้ายแห่งพุทธกิจนี้ คือ “ความตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ” นั่นคือ “อนุภาติเสสนิพพาน”
เป็นการตรัสรู้ธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็น “สังขตธรรม” และ “อสังขตธรรม” ด้วยความเป็นสุญญตา นั่นเอง
ฉะนั้น คำว่า “อนัตตตา-สุญญตา” ก็คือ “กฎธรรมชาติ” ที่แท้จริงไม่เป็นอย่างอื่น.

บทความที่ ๗๗ ประจำปี ๒๕๕๘ – ความรู้อันเป็นปรมัตถ์จะแห่งกฏธรรมชาติ

ในความรู้โดยปรมัตถ์นั้น คือ ความรู้ทั้งหมดที่เกี่ยวกับธรรมที่เป็นจริงในธรรมชาติ ที่เรียกว่า “ธรรมทั้งปวง” ได้แก่ ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ กุศลธรรม อกุศลธรรม อภัยกตธรรม กามาวจรธรรม รูปาวจรธรรม อรูปาวจรธรรม โลกุตระธรรม ฉะนั้น สำหรับผู้บำเพ็ญเพียรเจริญภาวนาในพระพุทธศาสนา ข้อหลักธรรมดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นธรรมทั้งหมดที่ควรรู้อย่างยิ่งและถือเป็นแนวทางหลักในการปฏิบัติธรรม และประการสำคัญ คือ ให้ถือเป็นแนวปฏิบัติที่เริ่มจากสมมติฐานว่า “ชีวิตคือสงสารทุกข์” ด้วยนัยตามธรรมที่ว่า ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อันดับต่อไป เป็นการพิจารณาถึง “ปรมัตถ์” อันเป็น “สัจจธรรมแห่งกฏธรรมชาติ” ที่เรียกว่า “ธรรม ๓” คือ สภาวะ–สิ่ง–ปรากฏการณ์ ได้แก่ กุศลธรรม อกุศลธรรม อภัยกตธรรม เมื่อมีความรู้เห็นถูกต้องด้วย “สัมมาทิฐิ” ดีแล้ว ย่อมเกิดความต้องการการศึกษาพระธรรม ที่พิจารณาเห็นแนวทางแห่งการปฏิบัติอันยิ่งที่ประกอบด้วยปัญญาเป็นหลักในการปฏิบัติธรรม นั้น เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” ด้วยข้อประพจน์พรหมจรรย์ หรือข้อปฏิบัติอันประเสริฐ ๘ ประการ เรียกว่า “อริยอัฏฐังคิกมรรค – อริยมรรคมีองค์ ๘” แล้วถ้อยมั่นในการศึกษาวิจัยธรรม ที่เรียกว่า “ไตรสิกขา” ได้แก่ “อริยศีลสิกขา–อริยจิตตสิกขา–อริยปัญญาสิกขา” เพื่อให้สามารถเข้าถึงการบรรลุความตรัสรู้ “อริยสัจ ๔” ที่ได้นามชื่อว่า “จตุสัจจพุทธะ” (พระอรหันตจีนาสพ = ผู้ประเสริฐพร้อมด้วยอาสวะทั้งหลายสิ้นไปดีแล้ว) องค์ความรู้ที่เป็นสัมปยุตตธรรมในขั้นนี้ ที่ระบุดัง “ความเป็นจิตนิยมและสัจจนิยมแห่งพุทธะ” (Buddhism of Idealism and Realism) อนึ่ง “ความตรัสรู้” (อัสวักขญาณ–สัมโพธิ: Enlightenment or Illumination = “จักขุ–ญาณ–ปัญญา–วิชา–แสงสว่าง” อันเป็นปัญญาที่เห็นตามเป็นจริง: ยถาภูตญาณทัสสนะ) เพราะฉะนั้น ผู้ถือสมณเพศในพระพุทธศาสนาทั้งหลายนั้น ต้องตั้งปณิธานด้วยศรัทธาและฉันทะอันแรงกล้าใน “ความเป็นพระพุทธเจ้า” ไม่ใช่พวกผีบ้าไปถือห่อผ้าเหลืองหลอกชาวบ้าน เมื่อเข้าใจถูกต้องด้วยปัญญาอันเจิดจรัสใน “มัชฌิมาปฏิปทา” นั้น ย่อมเป็นบุคคลผู้ไม่ประพจน์ออกนอกกลุ่มออกทางไปยึด “มิจฉาทิฐิ” ฉะนั้น ความรู้จัก “คุณค่าในตนเองด้วยอัตตสัมปทา–ภาวิตัตต์: Self-Actualization” ด้วยนัยว่า จะประพฤติปฏิบัติตนอย่างไรให้เหมาะสมแก่อริยธรรม ไม่เสียเวลากับสิ่งที่เป็นอกุศลธรรมที่จะมาลบล้างความคิดของตน เพราะมีปัญญาประกอบด้วย “อริยทรัพย์ ๗” (Noble Treasures) เป็น “ทุนแห่งปัญญา” (Intellectual Capital) ไว้ดีพร้อมว่าเป็น “พหุการธรรม” คือ ธรรมมีอุปการะมาก (Virtues of Great Assistance) เพราะเป็นกำลังหนุนช่วยส่งเสริมในการบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไพศาล เปรียบเหมือนคนมีทรัพย์มาก ย่อมสามารถใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนเลี้ยงผู้อื่นให้มีความสุข และบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ ได้เป็นอันมาก ดังนี้

“อริยทรัพย์ ๗” หมายถึง ทรัพย์อันประเสริฐ—ทรัพย์คือคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ ได้แก่

- (๑) “ศรัทธา” —ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ
- (๒) “ศีล” —การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม
- (๓) “หิริ” —ความละอายใจต่อการทำความชั่ว
- (๔) “โอตตปปะ” —ความเกรงกลัวต่อความชั่ว
- (๕) “พาหุสัจจะ” —ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก
- (๖) “จาคะ” —ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- (๗) “ปัญญา” —ความรู้ความเข้าใจต้องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ

ฉะนั้น “ทรัพย์อันประเสริฐ” ดังกล่าวนี้ เป็นคุณสมบัติของสัตบุรุษผู้เป็นพุทธศาสนิกชนหรือพุทธมามกะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “พุทธบริษัท ๔” (ภิกษุ-ภิกษุณี-อุบาสก-อุบาสิกา = ชีรชนคนปัญญาล้ำเลิศ) อันมีพร้อมด้วย “วิชาและจรณะ” เป็นคุณชาติแห่ง “ผู้สืบหน่อพุทธะ” ที่ต้องเป็นตัวอย่างที่ดีประเสริฐแก่บุรุษทั่วไป “ความเป็นพุทธะ” (ผู้รู้-ผู้ตื่น-ผู้เบิกบาน) ย่อมเป็นทางวิถีชีวิตที่ถูกต้องและดีเยี่ยม อันประเสริฐที่สุดของความเป็นมนุษยชาติ ไม่ใช่หน้าอับอายที่ทานทั้งหลายจะประกาศตนว่า “ตนเป็นพุทธะ” ผู้มีค่าเหนือคุณค่าทั้งหมดในโลกภพนี้ “ผู้เป็นของแท้ ไม่ใช่ของปลอม” (ผู้สืบทอดพระสัทธรรม) ถ้าบุคคลนั้นได้ปราศจาก “อริยทรัพย์ ๗” ย่อมเข้าถึงคุณบทแห่งบุคคลนี้ได้ยาก เพราะฉะนั้น ให้สำรวจตนเองว่า “ทรัพย์อันประเสริฐ” นี้ มากน้อยแค่ไหนในตน อีกประการหนึ่ง “อริยทรัพย์ ๗” นี้ จะคู่กับ “สัทธรรม ๗” หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ได้แก่

- (๑) “มีศรัทธา” (ศรัทธา-อธิโมกข์) —ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักการทำดี
- (๒) “มีหิริ” (หิริ) —ความละอายต่อบาป
- (๓) “มีโอตตปปะ” (โอตตปปะ) —ความเกรงกลัวบาป
- (๔) “เป็นพหูสูต” (พาหุสัจจะ) —ความเป็นผู้คงแก่เรียน
- (๕) “มีความเพียรอันปรารถแล้ว” (วิริยารัมภะ) —ความประกอบความเพียร
- (๖) “มีสติมั่นคง” (สติ-อุปปัฏฐาน) —ความมีสติสัมปชัญญะ
- (๗) “มีปัญญา” (ปัญญา-ญาณ-จตุปฏิสัมภिता) —ความรอบรู้ฉลาดเชี่ยวชาญด้วยปฏิภาณ

ดังนั้น ผู้ที่ถึงพร้อมด้วย “อริยทรัพย์ ๗” กับ “สัทธรรม ๗” นั้น ย่อมเป็นผู้ประพฤติดีไม่ผิดศีล ถือเป็นผู้ถึงพร้อมด้วย “อามิสบูชา” และ “ปฏิบัติบูชา” และยังเข้าใจถึงด้วยปัญญาว่า: การปฏิบัติธรรมคือขั้นตอนการชำระพระไตรสิกขาให้เกิดความบริสุทธิ์หมดจด จากกิเลสทั้งหลายและทุกข์ทั้งปวง เพื่อให้เข้าถึง “กระแสแห่งอริสัจ ๔” อันเป็นภูมิปัญญาทั้งหมด ที่เรียกว่า “วิสุทธิ ๗” ดังนี้

“วิสุทธิ ๗” หมายถึง ความหมดจด ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ ธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดหมายคือนิพพาน ได้แก่

- (๑) “ศีลวิสุทธิ” —ความหมดจดแห่งศีล คือ รักษาศีลตามภูมิขั้นของตนให้บริสุทธิ์ และให้ขึ้นไปเพื่อสมาธิ วิสุทธิมีคํ่าว่าได้แก่ ปาฐวิสุทธิ ๔
- (๒) “จิตตวิสุทธิ” —ความหมดจดแห่งจิต คือ ฝึกรวมจิตจนบังเกิดสมาธิพอเป็นบาทฐานแห่งวิปัสสนา วิสุทธิมีคํ่าว่าได้แก่ สมาบัติ ๘ พร้อมทั้งอุปจาร
- (๓) “ทัญญูวิสุทธิ” —ความหมดจดแห่งทัญญู คือ ความรู้เข้าใจมองเห็นนามรูปตามสภาวะที่เป็นจริง เป็นเหตุข่มความเข้าใจคิดว่าเป็นสัตว์บุคคลเสียได้ เริ่มดำรงในภูมิแห่งความไม่หลงผิด **ข้อนี้** จัดเป็นขั้นกำหนดทุกขสังข [อุปาทานขั้น ๕ เป็นทุกข]
- (๔) “กัณหาวิตรณวิสุทธิ” —ความหมดจดแห่งกัณหาเป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ คือ กำหนดรู้ปัจจัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓ [ปฏิจจนูปบาท ๑๒] **ข้อนี้** ตรงกับ “**ธรรมฐิติญาณ-ธรรมาทรญาณ-สัมมาทสสนะ**” และจัดเป็นขั้นกำหนดสมุทัยสังข
- (๕) “มัคคามัคคญาณทสสนวิสุทธิ” —ความหมดจดแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง คือ เริ่มเจริญวิปัสสนาต่อไปด้วยพิจารณาคลาป จนมองเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย [**ไตรลักษณ์-สามัญญลักษณะ**] ได้แก่ “อนิจจัง-ทุกขัง-อนัตตา” อันเรียกว่า “อุทยัพพยานุปัสสนา” เป็นตรณวิปัสสนา คือวิปัสสนาญาณอ่อนๆ แล้วมี “วิปัสสนูปกิเลส” เกิดขึ้น กำหนดได้ว่าอุปกิเลสทั้ง ๑๐ แห่งวิปัสสนานั้นมิใช่ทาง ส่วนวิปัสสนาที่เริ่มดำเนินเข้าสู่วิถีนั้นแลเป็นทางถูกต้อง เตรียมที่จะประคองจิตไว้ในวิถิคือ “วิปัสสนาญาณ” นั้นต่อไป **ข้อนี้** จัดเป็นขั้นกำหนดมัคคสังข
- (๖) “ปฏิบัติญาณทสสนวิสุทธิ” —ความหมดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน คือ ประกอบความเพียรในวิปัสสนาญาณทั้งหลายเริ่มแต่ “อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ” ที่พ้นจากอุปกิเลสดำเนินเข้าสู่วิถิทางแล้วนั้น เป็นต้นไป จนถึง “สังขานูโลมิกญาณ” หรือ “อนุโลมญาณ” อันเป็นที่สุดแห่งวิปัสสนา ต่อแต่นี้ก็จะเกิด “โคตรญาณ” คั่นระหว่างวิสุทธิข้อนี้กับข้อสุดท้าย เป็นหัวต่อแห่ง “ความเป็นปุถุชน” กับ “ความเป็นอริยบุคคล” โดยสรุป วิสุทธิข้อนี้ ก็คือ “วิปัสสนาญาณ ๕” [กระบวนการทพขั้น ๕]
- (๗) “ญาณทสสนวิสุทธิ” —ความหมดจดแห่งญาณทสสนะ คือ ความรู้ใน “อริยมรรค ๔-มรรคญาณ” [ปัญญาอริยะ-โลกุตตรปัญญา] อันเกิดถัดจาก “โคตรญาณ” เป็นต้นไป เมื่อมรรคเกิดแล้วผลจิตแต่ละอย่างย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไปจาก “มรรคญาณ” นั้นๆ “ความเป็นอริยบุคคล” ย่อมเกิดขึ้นโดยวิสุทธิข้อนี้ เป็นอันบรรลุผลที่หมายสูงสุดแห่งวิสุทธิ หรือไตรสิกขา หรือการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

ด้วยเหตุนี้ “ผู้ที่เข้าถึงกระแสแห่งความเป็นพุทธะ” นั้น ย่อมถึงพร้อมด้วย “ความบริสุทธิ์แห่งไตรสิกขา” (“ไตรสิกขาสัมปทา” ที่ปฏิสังขตด้วย “อัฐมัคคังควิภาวนญาณ”: ญาณคือทำให้แจ้งซึ่งองค์แห่งมรรค ๘) ที่เกิดขึ้นเมื่อจิตได้บรรลุถึง “อานนชญา” ได้แก่ (๑) จตุตถฌาน (๒) อากาสาณัญจายตนสมาบัติ (๓) วิญญาณัญจายตนสมาบัติ (๔) อากิญจัญญายตนสมาบัติ (๕) เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ อันธรรมทั้งหลายนี้ ย่อมเป็นบาทฐานสำคัญในวิปัสสนาด้วย “ญาณ ๑๖” ที่ปฏิสังขตด้วย “วิปัสสนาญาณ ๘-วฏฐานคามินีปฏิบัติทา-วฏฐานคามินีวิปัสสนา” พร้อมด้วย “อนุปัสสนา ๗-มหาวิปัสสนา ๑๘-การจำแนกอารมณ์ ๓๘-โพธิปักขิยธรรม ๓๗” ที่เรียกว่า “อนุปปพปฏิบัติทา” และประการสำคัญอีกอย่างหนึ่ง องค์ประกอบแห่งปัญญาที่ทำให้เกิดปัญญาแตกฉานในการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง “โยนิโสมนสิการแห่งปฏิสัมภิทา ๔” ที่บุคคลผู้มีศรัทธาและฉันทะอย่างแท้จริงในพระพุทธศาสนาความรู้แจ้งแทงตลอดในธรรมได้ ที่เรียกว่า “ปฏิสัมภิทูปัตตะ” (ข้อ ๕ ในอรหัตต์ ๕) คือ ผู้บรรลุจุดปฏิสัมภิทาญาณ ดังนี้

“ปฏิสัมภิทา ๔” หมายถึง ปัญญาแตกฉาน ได้แก่

- (๑) “อัตถปฏิสัมภิทา” คือ ปัญญาแตกฉานในอรรถ ปรึกษาแจ้งในความหมาย เห็นข้อธรรมหรือความย่อ ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถคิดแยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อออกไปได้จนล่วงรู้ถึงผล
- (๒) “ธัมมปฏิสัมภิทา” คือ ปัญญาแตกฉานในธรรม ปรึกษาแจ้งในหลัก เห็นอรรถอธิบายพิสดาร ก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่ง ก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้
- (๓) “นิรุตติปฏิสัมภิทา” คือ ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ ปรึกษาแจ้งในภาษา รู้ศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติและภาษาต่างๆ เข้าใจใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้
- (๔) “ปฏิภาณปฏิสัมภิทา” คือ ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ปรึกษาแจ้งในความคิดทันการ มีไหวพริบซึมซาบในความรู้ที่มีอยู่ เอามาเชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ใช้ประโยชน์ได้สับเหมาะ เข้ากับกรณีเข้ากับเหตุการณ์

เมื่อผู้บำเพ็ญเพียรเจริญภาวนาสัมปยุตต์ด้วย “ปัญญาเห็นธรรม” ดังกล่าวนี้ ได้พอสมควรแก่ธรรมดีแล้ว ย่อมเข้าถึงแนวโน้มน้อมอันเป็นบุญนิมิตแห่งอริยมรรค อยู่ในฐานะที่เป็นไปได้แห่ง “สภาวะอันถูกต้อง” (สัมมัตตะ ๑๐) และ “สภาวะอันเยี่ยม” (อนุตตริยะ ๓) อย่างจริงแท้แน่นอนว่า “จะได้บรรลุถึงสัมโพธิญาณอันเป็นประโยชน์เบื้องหน้าโดยปรมาตม์” ถ้าบุคคลนั้นไม่เกิดทั้ง “สภาวะอันถูกต้อง” และ “สภาวะอันเยี่ยม” ขึ้นจริง การปฏิบัติธรรมของผู้นั้น ย่อมเป็นการเดินทางไปสู่ “กระแสแห่งพระนิพพาน” ที่ไม่ชัดเจน ไม่ใสแจ่มจรัสด้วยปัญญาที่ถูกต้องแห่ง “สัมมาทิฐิ” เปรียบเสมือนการเดินทางที่ไร้เข็มทิศและปราศจากพรานผู้ชำนาญทาง เป็นกัลยาณมิตรเพื่อนเดินทาง ในทางธรรม คือ “มีพระอรหันตชีนาสพผู้กัลยาณมิตรในการชี้แนะสั่งสอน”

ในอีกนัยหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า ผู้ที่มีจิตที่ขุ่นมัวเศร้าหมองย่อมรับคุณธรรมหรือคุณชาติแห่งการทำดีได้ยาก พวกที่ไม่คบ “สัตบุรุษ” เก่งอวดดีเกินสอน ย่อมเจริญทางความเจริญได้ยาก ถึงจะเจอได้ก็ยากแสนเข็ญ เพราะ จองหองคือคิงแห่ง “อภัพบุคคล-พาลปฤช-อันธปฤช” กล่าวโดยสรุป กำลังบอกว่า “คนโง่เขลา-ปทปรมะ” ผู้ค้อยในประเภทของบุคคล “บุคคล ๔-ดอกบัว ๔ เหล่า” ได้แก่ (๑) “อุคฆฏิตัญญู” คือ ผู้ที่พอยกหัวข้อก็รู้ ผู้รู้เข้าใจได้นับพัน แต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง (๒) “วิปจิตัญญู” คือ ผู้รู้ต่อเมื่อขยายความ ผู้รู้เข้าใจได้ ต่อเมื่อท่านอธิบายความพิสดารออกไป (๓) “เนยยะ” คือ ผู้ที่พอจะแนะนำได้ ผู้ที่พอจะคอยชี้แจงแนะนำให้เข้าใจได้ ด้วยวิธีการฝึกสอนอบรมต่อไป (๔) “ปทปรมะ” คือ ผู้มีบทเป็นอย่างยิ่ง ผู้มีปัญหา สอนให้รู้ได้แต่เพียงตัวบทคือพยัญชนะ หรือถ้อยคำ ไม่อาจเข้าใจจรดคือความหมาย เพราะฉะนั้น “คนโง่เขลา-ปทปรมะ” จึงมีจิตใจที่ไม่ได้พัฒนามาถูกทางแม้มีวาสนาได้เรียนสูง มีการศึกษาดีด้วย “เตรจฉานวิชา” เรียนเพื่อจะเอาเปรียบคนอื่น หรือเบียดเบียนคนอื่น เพื่อเลี้ยงชีพอย่างผิดศีลธรรม จิตใจจึงมืดมน ปราศจากแสงสว่างแห่งปัญญา เพราะมี “จิตตอุปกิเลส” มันกลุ่มมุ่มจิตอยู่ตลอดเวลา แม้มีโอกาสได้เจอพระอรหันต์ก็ยังไม่ “ฉิบหายเสียจากคุณอันใหญ่” คือ หหมดโอกาสที่จะบรรลุโลกุตตรธรรม ดังนี้

“อุปกิเลส ๑๖” หมายถึง โทษเครื่องเศร้าหมอง สิ่งที่ทำให้จิตใจให้เศร้าหมองขุ่นมัว รับคุณธรรมได้ยาก เรียกอีกอย่างว่า “จิตตอุปกิเลส” ได้แก่

- (๑) “อภิชฌาวิสมโลกะ” คือ คิดเพ่งเล็งอยากได้ โลกไม่สมควร
- (๒) “พยาบาท” คือ คิดร้ายเขา
- (๓) “โกธะ” คือ ความโกรธ
- (๔) “อุปนาหะ” คือ ความผูกโกรธ
- (๕) “มัจจะ” คือ ความห่อหุ้มความดีของผู้อื่น
- (๖) “ปลาสะ” คือ ความดีเสมอ
- (๗) “อิสสา” คือ ความริษยา
- (๘) “มัจฉริยะ” คือ ความตระหนี่
- (๙) “มายา” คือ มารยา
- (๑๐) “สาถะเย” คือ ความโอ้อวดหลอกเขา
- (๑๑) “ถัมภะ” คือ ความหัวดีคือกระด้าง
- (๑๒) “สาร์หมะ” คือ ความแข่งดีไม่ยอมลดละ
- (๑๓) “มานะ” คือ ความถือตัวทะนงตน
- (๑๔) “อติมานะ” คือ ดูหมิ่นเขา
- (๑๕) “มทะ” คือ ความมัวเมา
- (๑๖) “ปมทะ” คือ ความประมาทละเลยเดินเลื้อ

อนึ่ง มีคำกล่าวที่ว่า “ปัญญาเปรียบเสมือนอาวุธ” หรือ “นักเรียนไม่มีหนังสือ” เปรียบเสมือน “ทหารไม่มีอาวุธ” แต่ถ้า “นักปฏิบัติธรรมไม่รู้ธรรมทั้งปวง” ก็น่าจะเปรียบเสมือนคน “เครื่องบินเอฟ ๑๖ ไม่ติดอาวุธ” จะบินเร็ววิเศษแค่ไหน ก็ไม่เรียกว่า “เครื่องบินรบ” วันขึ้นคำ ฉะนั้น “ธรรมทั้งปวงที่ควรรู้อย่างยิ่ง” ก็คือ “ปัญญา” ที่เป็นความรอบรู้ลึกซึ้ง (โยนิโสมนสิการ) ที่เรียกว่า “อภิญญาธรรม” คือ ธรรมที่ควรรู้อย่างยิ่ง อันเป็นองค์ความรู้แห่ง “กฎธรรมชาติ” ที่เรียกว่า “ปรมัตถสังจะ-ปรมัตถะ-ปรมัตถ์” หมายถึง ความหมายอันสูงสุดโดยปรมัตถ์ ที่รู้เห็นในสภาพที่เป็นจริง “สังจิตถะ” ในทางธรรมเรียกว่า “ธรรม-สภาวะธรรม-ปรมัตถสังจะ” หรือ “ธรรม ๓” คือ สภาวะ-สิ่ง-ปรากฏการณ์ ได้แก่ (๑) กุศลธรรม (๓) อกุศลธรรม (๓) อัพยาทธรรม ซึ่งต้องเป็นความรู้ให้เห็นแจ้งในแนวทางปฏิบัติธรรมให้เข้าถึง “กระแสแห่งพระนิพพาน” ดังนี้

“ธรรม ๓” คือ สภาวะ-สิ่ง-ปรากฏการณ์ ได้แก่

- (๑) “**กุศลธรรม**” คือ ธรรมที่เป็นกุศล สภาวะที่ฉลาด ดึงม เอื้อแก่สุขภาพจิต เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ ได้แก่ “กุศลมูล ๓” (อโลกะ-อโทสะ-อโมหะ) ก็ดี “นามขันธ์ ๕” (เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ) ที่สัมปยุตด้วย “กุศลมูล ๓” นั้น ก็ดี “กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม” ที่มี “กุศลมูล ๓” เป็นสมภูฐาน (กายสุจริต ๓-วจีสุจริต ๔-มโนสุจริต ๓ = กุศลกรรมบถ ๑๐) ก็ดี กล่าวสั้นว่า “**กุศลในภูมิ ๕**” คือ “กามาวจรภูมิ-รูปาวจรภูมิ-อรุปาวจรภูมิ-โลกุตตรภูมิ”
- (๒) “**อกุศลธรรม**” คือ ธรรมที่เป็นอกุศล สภาวะที่ตรงข้ามกับกุศล ได้แก่ “อกุศลมูล ๓” และกิเลส อันมีฐานเดียวกับ “อกุศลมูล ๓” (โลกะ-โทสะ-โมหะ) นั้น ก็ดี “นามขันธ์ ๕” (เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ) ที่สัมปยุตด้วย “อกุศลมูล ๓” นั้น ก็ดี “กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม” ที่มี “อกุศลมูล ๓” เป็นสมภูฐาน ก็ดี (กายทุจริต ๓-วจีทุจริต ๔-มโนทุจริต ๓ = อกุศลกรรมบถ ๑๐) กล่าวสั้นว่า “**อกุศลจิตตูปบาท ๑๒**” (อกุศลจิต ๑๒: โลกมูลจิต ๘-โทสมูลจิต ๒-โมหมูลจิต ๒)
- (๓) “**อัพยาทธรรม**” คือ ธรรมที่เป็นอัพยาท สภาวะที่เป็นกลางๆ ซึ่งขาดลงมิได้ว่าเป็น “กุศล” หรือ “อกุศล” ได้แก่ “นามขันธ์ ๕” ที่เป็น “วิบากแห่งกุศลและอกุศล” เป็น “กามาวจร” ก็ตาม “รูปาวจร” ก็ตาม “อรุปาวจร” ก็ตาม “โลกุตตระ” ก็ตาม อย่างหนึ่ง หรือ ธรรมทั้งหลายที่เป็น “กิริยา” มิใช่ “กุศล” มิใช่ “อกุศล” มิใช่ “วิบากแห่งกรรม” อย่างหนึ่ง “รูปทั้งปวง” อย่างหนึ่ง “อสังขตธาตุ” คือ “นิพพาน” อย่างหนึ่ง กล่าวสั้น “**ปรมัตถธรรม ๕**” หมายถึง สภาวะที่มีอยู่โดยปรมัตถ์-สิ่งที่เป็นจริงโดยความหมายสูงสุด (จิต-ภาวะที่รู้แจ้งอารมณ์ เจตสิก-คุณสมบัติและอาการของจิต รูป-สภาวะที่เป็นร่าง พร้อมทั้งคุณและอาการ นิพพาน-สภาวะที่สิ้นกิเลสและทุกข์ทั้งปวง) นั้น คือ (๑) “**วิบากในภูมิ ๕**” ได้แก่ “กามาวจรภูมิ-รูปาวจรภูมิ-อรุปาวจรภูมิ-โลกุตตรภูมิ” (๒) “**กิริยาอัพยาทในภูมิ ๓**” ได้แก่ “รูปาวจรภูมิ-อรุปาวจรภูมิ-โลกุตตรภูมิ” (๓) “**รูป**” และ (๔) “**นิพพาน**”

เพราะฉะนั้น ความรู้เกิดด้วยปัญญาที่เห็นธรรมทั้ง ๓ ประการ ในข้างต้นนั้น ย่อมเห็นได้อย่างประจักษ์แจ้ง อันเป็นกรรมประกอบใน “โยนิโสมนสิการ” ที่ทำให้เกิด “จตุปฏิสัมภิตาญาณ” หมายถึง ปัญญาแตกฉาน อันเป็นอารมณ์แห่งพระอรหันต์ ได้แก่ **อรรถปฏิสัมภิตา** (ปัญญาแตกฉานในอรรถ) ๑ **สัมมปฏิสัมภิตา** (ปัญญาแตกฉานในธรรม) ๑ **นิรุตติปฏิสัมภิตา** (ปัญญาแตกฉานในนิรুক্তิ) ๑ **ปฏิกาณปฏิสัมภิตา** (ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ) ๑ ดังนี้ แต่อย่างไรก็ตาม “ปัญญาเห็นธรรม ๓” นี้ ให้ผู้บำเพ็ญเพียรเจริญภาวนา พิจารณาธรรมนี้ ด้วย “จิต ๘๘” อันเป็น “กุสโลบาย” ที่แยกภายในใจ คือ กระทำกรรมประกอบใน “โยนิโสมนสิการ” ให้ได้ เป็นการต่อยอดทางปัญญา “ปฏิกาณปฏิสัมภิตา” ที่ปฏิสังขตด้วย “สัมมปฏิสัมภิตา” (ธรรม ๓) และ “อรรถปฏิสัมภิตา” (จิต ๘๘) ส่วนคำศัพท์ใน “ธรรม ๓” กับ “จิต ๘๘” (เจตสิก ๕๒) คือ “นิรุตติปฏิสัมภิตา” หรือ ในอีกนัยหนึ่ง ให้ทำ “โยนิโสมนสิการ” (ปฏิกาณปฏิสัมภิตา) ใน “ธรรม ๔” ได้แก่ “ขั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรี ๒๒” เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับ “นามรูป” ดังนี้

สังขตะ-สังขตธรรม			
ขั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรี ๒๒			
กุสโลบายในธรรมทั้งหลาย			
ธรรม ๒			
รูป	นาม		
มหาภูต ๔-อุปาทายรูป ๓๔	จิต ๘๘-เจตสิก ๕๒		
รูปธรรม	อรุปรธรรม		
ธรรม ๒			
โลกิยธรรม	โลกุตตรธรรม		
สังขตธรรม	อสังขตธรรม		
อุปาทินนธรรม	อนุปาทินนธรรม		
ธรรม ๓			
กุศลธรรม	อกุศลธรรม	อัพยาตธรรม	
ปรมัตถธรรม ๔			
จิต ๘๘	เจตสิก ๕๒	รูป ๒๘	นิพพาน ๒
คำศัพท์ที่เป็น “ ข้อธรรมหลัก ” และ “ ข้อธรรมย่อย ” พร้อมด้วย “ คำนิยาม ” (นิรุตติปฏิสัมภิตา)			

อีกประการหนึ่ง ให้เปรียบเทียบ “ธรรมทั้งปวง” กับองค์ความรู้ที่เกิดใน “อภิญญาธรรม” ทั้งระบบ โครงสร้าง เพื่อให้เกิด “ปัญญาเห็นธรรม” นั่นคือ “อาณาจักรธรรมในพุทธปัญญา” (ปรมัตถสังขะ) ดังนี้

ว่าด้วย “อภิญญาธรรม” หมายถึง ธรรมที่ควรรู้อย่าง ดังนี้

(พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 657–660 FILE 68)

[๑] ปัญญาอันเป็นเครื่องทรงจำธรรมที่ได้ฟังมาแล้ว คือ เป็นเครื่องรู้ชัดซึ่งธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า ธรรมเหล่านี้ ควรรู้อย่าง เรียกว่า “สุตมยญาณ” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“ธรรม ๒” ควรรู้อย่าง คือ “ชาตุ ๒” ดังนี้

(๑) สังขตชาตุ

(๒) อสังขตชาตุ

“ธรรม ๓” ควรรู้อย่าง คือ “ชาตุ ๓” ดังนี้

(๑) กามชาตุ

(๒) รูปชาตุ

(๓) อรูปชาตุ

“ธรรม ๔” ควรรู้อย่าง คือ “อาหาร ๔” ทำให้สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ ดังนี้

(๑) กวฬิงการอาหาร –อาหารคือคำข้าว เป็นอาหารหยาบหรือละเอียด

(๒) ผัสสาหาร –อาหารคือผัสสะ

(๓) มโนสังญเจตนาหาร –อาหารคือเจตนา

(๔) วิญญาณาหาร –อาหารคือวิญญาณ

“ธรรม ๕” ควรรู้อย่าง คือ “อริยสัจจ ๕” ดังนี้

(๑) ทุกขอริยสัจจ

(๒) ทุกขสมุททยอริยสัจจ

(๓) ทุกขนิโรธอริยสัจจ

(๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ

“ธรรม ๕” ควรรู้อย่าง คือ “วิมุตตายนะ ๕” ดังนี้

(๑) การสดับธรรมเทศนาที่ผู้อื่นแสดงเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน

(๒) การแสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมาแล้วเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนอื่น

(๓) การสาธยายธรรมที่ตนได้สดับมาแล้ว

(๔) การตรึกถึงธรรมตามที่ได้สดับมาแล้วด้วยใจ

(๕) อารมณอันสมควรแก่สมถกรรมฐาน ๔๐ มี กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ เป็นต้น

“ธรรม ๖” ควรรู้อย่างยิ่ง คือ “อนุตตรियะ ๖” สภาวะอันยอดเยี่ยม ดังนี้

- (๑) ทสณานุตตรियะ – การเห็นอันประเสริฐ
- (๒) สวานานุตตรियะ – การฟังอันประเสริฐ
- (๓) ลาภานุตตรियะ – การได้อันประเสริฐ
- (๔) สิกขานุตตรियะ – การศึกษาอันประเสริฐ
- (๕) ปาจริยานุตตรियะ – การบำรุงอันประเสริฐ
- (๖) อนุสทานุตตรियะ – อนุสติอันประเสริฐ

“ธรรม ๗” ควรรู้อย่างยิ่ง คือ “นิททสวัตถุ ๗” – เหตุที่พระชินาสพนิพพานแล้วไม่ปฏิสนธิอีกต่อไป ดังนี้

- (๑) ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้าในการสมาทานศึกษาและเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการสมาทานศึกษา
- (๒) เป็นผู้ได้รับความยินดีอย่างแรงกล้าในการไคร่ครวญธรรมและเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการไคร่ครวญธรรมต่อไป
- (๓) เป็นผู้ยินดีอย่างแรงกล้าในการกำจัดความอยาก และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการกำจัดความอยากต่อไป
- (๔) เป็นผู้มีความยินดีอย่างแรงกล้าในการหลีกเร้น และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการหลีกเร้นต่อไป
- (๕) เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้าในการเริ่มความเพียร และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการเริ่มความเพียรต่อไป
- (๖) เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้าในความเป็นผู้มีสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตัว และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการเป็นผู้มีสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตัวต่อไป
- (๗) เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้าในการแทงตลอดด้วยทิวฐิติ และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการแทงตลอดด้วยทิวฐิติ ต่อไป

“ธรรม ๘” ควรรู้อย่างยิ่ง คือ “อภิกายตนะ ๘” – อารมณ์แห่งญาณอันฉายบุคคลผู้ครอบงำไว้ ได้แก่

- (๑) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกเล็กน้อย มีวรรณะดีและทราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรารู้ เราเห็น
- (๒) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกไม่มีประมาณ มีวรรณะดีและทราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรารู้ เราเห็น
- (๓) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกเล็กน้อย มีวรรณะดีและทราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรารู้ เราเห็น
- (๔) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกไม่มีประมาณ มีวรรณะดีและทราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรารู้ เราเห็น

- (๕) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในอรุปรภายใน เห็นรูปภายนอกอันเขียว มีวรรณะเขียว เขียวล้วน มี
 รังสีเขียว ดอกผักตบอันเขียว มีวรรณะเขียว เขียวล้วน มีรังสีเขียว หรือว่าผู้ที่กำเนิดใน
 เมืองพาราณสี มีส่วนทั้งสอง เกลี้ยงเขียว มีวรรณะเขียว เขียวล้วน มีรังสีเขียว แม้ฉันทิ ผู้
 หนึ่ง มีความสำคัญในอรุปรภายใน เห็นรูปภายนอกอันเขียว มีวรรณะเขียว เขียวล้วน มี
 รังสีเขียว ฉันทินั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ เราดู เราเห็น
- (๖) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในอรุปรภายใน เห็นรูปภายนอกอันเหลือง มีวรรณะเหลือง เหลือง
 ล้วน มีรังสีเหลือง ดอกกรรณิกาอันเหลือง มีวรรณะเหลือง เหลืองล้วน มีรังสีเหลือง หรือ
 ว่าผู้ที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีส่วนทั้งสอง เกลี้ยงเหลือง มีวรรณะเหลือง เหลืองล้วน มี
 รังสีเหลือง แม้ฉันทิ ผู้ใดมีความสำคัญในอรุปรภายใน เห็นรูปภายนอกอันเหลือง มี
 วรรณะเหลือง เหลืองล้วน มีรังสีเหลือง ฉันทินั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มี
 ความสำคัญอย่างนี้ว่า เราดู เราเห็น
- (๗) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในอรุปรภายใน เห็นรูปภายนอกอันแดง มีวรรณะแดง แดงล้วน มี
 รังสีแดง ดอกหงอนไก่อันแดง มีวรรณะแดงแดงล้วน มีรังสีแดง หรือว่า ฟ้าที่กำเนิดใน
 เมืองพาราณสี มีส่วนทั้งสอง เกลี้ยงแดง มีวรรณะแดงแดงล้วน มีรังสีแดง แม้ฉันทิ ผู้หนึ่ง
 มีความสำคัญในอรุปรภายใน เห็นรูปภายนอกอันแดง มีวรรณะแดง แดงล้วน มีรังสีแดง
 ฉันทินั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราดู เราเห็น
- (๘) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในอรุปรภายใน เห็นรูปภายนอกอันขาว มีวรรณะขาว ขาวล้วน มีรังสี
 ขาว ดาวประกายพรึกอันขาว มีวรรณะขาวขาวล้วน มีรังสีขาว หรือว่า ฟ้าที่กำเนิดในเมือง
 พาราณสี มีส่วนทั้งสอง เกลี้ยงขาว มีวรรณะขาว ขาวล้วน มีรังสีขาว แม้ฉันทิ ผู้หนึ่ง มี
 ความสำคัญในอรุปรภายใน เห็นรูปภายนอกอันขาว มีวรรณะขาว ขาวล้วน มีรังสีขาว ฉันท
 นั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราดู เราเห็น

“ธรรม ๘” คารุญยัง คือ “อนุปปุพวิหาร ๘” ได้แก่ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ สัจจญาณเวทณินิโรธ-นิโรธ
 สมบัติ ๑ ดังนี้

- (๑) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าปฐมฌาน สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลาย มีวิตก
 วิจารณ์ มีปีติสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่
- (๒) ภิกษุ เพราะระงับวิตกวิจารณ์เสียได้ ก็เข้าทุติยฌาน อันเป็นความผ่องใสแห่งใจในภายในมี
 อารมณ์เป็นเอ โภทิภาพ-ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่มีวิตกวิจารณ์ มีปีติ สุข อันเกิดแต่
 สมาธิอยู่
- (๓) ภิกษุ เข้าตติยฌานอันปราศจากปีติอยู่ด้วยอุเบกขา สติ สัมปชัญญะเสวยสุขทางกายซึ่ง
 พระอรិยะทั้งหลายเรียกว่า เป็นผู้มูเบกขา มีสติ มีธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขดังนี้
- (๔) ภิกษุ เพราะละสุขและทุกข์ดับโสมนัสโทมนัสในก่อนเสียได้ จึงเข้าจตุตถฌานอัน ไม่มี
 ทุกข์และสุข บริสุทธิตัวด้วยอุเบกขาและสติอยู่

- (๕) ภิกษุ เพราะก้าวล่วงรูปสัญญา ดับปฏิมสัญญา ไม่ใส่ใจนานัตตสัญญาได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าอากาสนัญจายตนะด้วยบริกรรมว่า “อนนฺโต อากาโส” – อากาศไม่มีที่สุดอยู่
- (๖) ภิกษุ ก้าวล่วงอากาสนัญจายตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าวิญญาณัญจายตนะด้วยบริกรรมว่า “อนนฺตํ วิญญาณํ” – วิญญาณไม่มีที่สุดอยู่
- (๗) ภิกษุ ก้าวล่วงวิญญาณัญจายตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าอากิญจัญญายตนะด้วยบริกรรมว่า “นตฺถิ กิญฺจิ” – นิดหนึ่งหน้อยหนึ่งไม่มีอยู่
- (๘) ภิกษุ ก้าวล่วงอากิญจัญญายตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าเนวสัญญานาสัญญายตนะอยู่
- (๙) ภิกษุ ก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าสัญญาเวทิตนโรธอยู่

“ธรรม ๑๐” ควรรู้อย่าง คือ “นิชชรวัตถุ ๑๐” – เหตุกำจัด “มิฉัตตะ ๑๐” สภาวะที่ผิด ด้วย “สัมมัตตะ ๑๐” สภาวะที่ถูก ดังนี้

- (๑) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิฉนาคัญญะของผู้มีสัมมาทิฏฐิ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มิฉนาคัญญะเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ของผู้มีสัมมาทิฏฐินั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย. และกุศลธรรมเป็นอเนกมีสัมมาทิฏฐิเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๒) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิฉนาคัญญะของผู้มีสัมมาสังกัปปะ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มิฉนาคัญญะเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาสังกัปปะนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอเนกมีสัมมาสังกัปปะเป็นปัจจัยก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๓) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิฉนาคัญญะของผู้มีสัมมาวาจา ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มิฉนาคัญญะเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาวาจานั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมอันเป็นอเนกมีสัมมาวาจาเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๔) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิฉนาคัญญะของผู้มีสัมมากัมมันตะ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มิฉนาคัญญะเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมากัมมันตะนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอเนกมีสัมมากัมมันตะเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๕) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิฉนาคัญญะของผู้มีสัมมาอาชีวะ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มิฉนาคัญญะเป็นปัจจัยย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาอาชีวะนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอเนกมีสัมมาอาชีวะเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่

- (๖) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิฉฉาวยามะของผู้มีสัมมวายามะ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอนเอกเหล่าใด มิฉฉาวยามะเป็นปัจจัยย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมวายามะนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอนเอกมีสัมมวายามะเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๗) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิฉฉาสติของผู้มีสัมมาสติ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอนเอกมิฉฉาสติเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาสตินั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอนเอกมีสัมมาสติเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๘) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิฉฉาสมาธิของผู้มีสัมมาสมาธิ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอนเอกเหล่าใด มิฉฉาสมาธิเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาสมาธินั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอนเอกมีสัมมาสมาธิเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๙) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิฉฉาญาณของผู้มีสัมมาญาณ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอนเอกเหล่าใด มิฉฉาญาณเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาญาณนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอนเอกมีสัมมาญาณเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๑๐) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิฉฉาวิมุตติของผู้มีสัมมาวิมุตติ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอนเอกเหล่าใด มิฉฉาวิมุตติเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาวิมุตตินั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอนเอกมีสัมมาวิมุตติเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่

[๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย “ธรรมชาติทั้งปวง” [สรรพสิ่งทั้งหลาย] ควรรู้อย่าง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมชาติทั้งปวงควรรู้อย่าง ดังนี้

“อายตนะ ๑๒-วิญญาณ ๖-สัมผัส ๖-เวทนา ๓”

- (๑) ตา รูป จักขุวิญญาณ จักขุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย [แต่ละอย่าง ๆ] ควรรู้อย่าง
- (๒) หู เสียง โสตวิญญาณ โสตสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่าง
- (๓) จมูก กลิ่น ฆานวิญญาณ ฆานสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่าง
- (๔) ลิ้น รส ชิวหาวิญญาณ ชิวหาสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่าง

- (๕) ภาย โสภณรูปะ ภายวิญญาณ ภายสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่
เกิดขึ้นเพราะภายสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่าง
- (๖) ใจ ธรรมารมณฺ์ มโนวิญญาณ มโนสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่
เกิดขึ้น เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่าง

“ธรรมารมณฺ์” มี ๑๒ ประเภท คือ จิตและเจตสิกรับอารมณ์โดยแน่นอนมีอารมณ์ ๑๒ ประเภท ได้แก่

- (๑) กามอารมณ์ = กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘
- (๒) มหัคคตอารมณ์ = มหัคคตจิต ๒๗ เจตสิก ๑๕
- (๓) นิพพานอารมณ์ = นิพพาน
- (๔) นามอารมณ์ = จิต เจตสิก นิพพาน
- (๕) รูปอารมณ์ = รูป ๒๘
- (๖) ปัจจุบันอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป
- (๗) อดีตอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป
- (๘) กาลวิมุตติอารมณ์ = นิพพานบัญญัติ
- (๙) บัญญัติอารมณ์ = อตถบัญญัติ สัททบัญญัติ
- (๑๐) ปรมัตถอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป นิพพาน
- (๑๑) อัชฌัตตอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป
- (๑๒) พหิทถอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป นิพพาน บัญญัติ

[๑] (๑) “ขันธ ๕” = รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

- (๒) “อายตนะภายใน ๖-อินทรีย์ ๖-สพายตนะ” = จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา ภาย ใจ
- (๓) “อายตนะภายนอก ๖-อารมณ์ ๖” = รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปะ ธรรมารมณฺ์
- (๔) “วิญญาณ ๖” = จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ ภายวิญญาณ มโน
วิญญาณ
- (๕) “ผัสสะ ๖” = จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส ภายสัมผัส มโนสัมผัส
- (๖) “เวทนา ๖” = จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสส
ชาเวทนา ภายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา
- (๗) “สัญญา ๖” = รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โสภณรูปสัญญา ธรรมสัญญา
- (๘) “เจตนา ๖” = รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา โสภณรูปสัญญาเจตนา
ธรรมสัญญาเจตนา
- (๙) “ตัณหา ๖” = รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โสภณรูปตัณหา ธรรมตัณหา
- (๑๐) “วิตก ๖” = รูปวิตก สัททวิตก คันธวิตก รสวิตก โสภณรูปวิตก ธรรมวิตก
- (๑๑) “วิจาร์ ๖” = รูปวิจาร์ สัททวิจาร์ คันธวิจาร์ รสวิจาร์ โสภณรูปวิจาร์ ธรรมวิจาร์ ควรรู้อย่าง

[๔] “ธาตุกัมมัญฐาน” = ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นีลกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ อากาศกสิณ วิญญาณกสิณ ควรรู้อย่างทุกอย่าง

[๕] “อาการ ๓๒-ทวัตติงสาการ” = ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไข้อยู่ในเนื้อ ไข่น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร สมอสังขาร (มันสมอง) ควรรู้อย่างทุกอย่าง

[๖] (๑) “อายตนะ ๑๒” = จักขวยตนะ รูปายตนะ โสตถายตนะ สัททายตนะ ฆานายตนะ คันธายตนะ ชิวหายตนะ รสายตนะ กายายตนะ โภกฐัพพายตนะ มนายตนะ ชัมมายตนะ

(๒) “ธาตุ ๑๘” = จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ โสตธาตุ สัทธาธาตุ โสตวิญญาณธาตุ ฆานธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ กายธาตุ โภกฐัพพธาตุ กายวิญญาณธาตุ มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ

(๓) “อินทรีย์ ๒๒” = จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ มนินทรีย์ ชิวิตินทรีย์ อิตถินทรีย์ ปุริสอินทรีย์ สุชินทรีย์ ทุกชินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ อุเบกชินทรีย์ สัทชินทรีย์ วีริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมาชินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อนัญญัตถัญญัสสามิตินทรีย์ [อินทรีย์ของผู้ปฏิบัติด้วยมโนการว่า เราจักรู้ธรรมที่ยังไม่รู้ อินทรีย์นี้เป็นชื่อของโศคาปัตติมรรคญาณ] อัญญินทรีย์ [อินทรีย์ของผู้รู้จตุสัจธรรมด้วยมรรคนั้น อินทรีย์นี้เป็นชื่อของญาณในฐานะ ๖ คือ โศคาปัตติผลถึงอรหัตมรรคญาณ] อัญญาตาวินทรีย์ [อินทรีย์ของพระเจ้ามาศผู้รู้จบแล้ว อินทรีย์นี้เป็นชื่อของอรหัตผลญาณ] ควรรู้อย่างทุกอย่าง

[๗] (๑) “ธาตุ ๓” = กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ

(๒) “ภพ ๘” = กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัตถุภพ อสัตถุภพ เนวสัตถุญานาสัตถุภพ เอกโวการภพ จตุโวการภพ ปัญจโวการภพ

(๓) “ฌาน ๔” = ปฐมฌาน ทุตติฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ควรรู้อย่างทุกอย่าง

[๘] (๑) “อัปปมัญญา ๔” = เมตตาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโตวิมุตติ อุเบกขาเจโตวิมุตติ

(๒) “อรูปสมาบัติ ๔” = อากาสนัญญาตนสมาบัติ วิญญาณัญญาตนสมาบัติ อากิญจัญญาตนสมาบัติ เนวสัตถุญานาสัตถุญายตนสมาบัติ

(๓) “ปฏิจจนุปบาท ๑๒” [อิทัปปัจจยา-ปัจจยาการ-ตถตา] = อวิชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ ควรรู้อย่างทุกอย่าง

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้สะดวกในการจำ และนำไปใช้ในการวิปัสสนาบางตอน ในบทนี้ให้กำหนดธรรมข้อ
ย่อยทั้งหลายใน “อภิถุญญธรรม” ทั้งหมด ๒๒ หัวข้อ โดยพิจารณาให้เห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ ที่เรียกว่า
“สามัญลักษณะ” ได้แก่ (๑) อนิจจตา (๒) ทุกขตา (๓) อนัตตตา ดังนี้

“อภิถุญญธรรม”

- (๑) “จันท์ ๕” = รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
- (๒) “อายตนะภายใน ๖-อินทรีย์ ๖-สหายนะ” = จักขุ โสตตะ ฆานะ ชิวหา กาย ใจ
- (๓) “อายตนะภายนอก ๖-อารมณ ๖” = รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ
- (๔) “วิญญาณ ๖” = จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ
- (๕) “ผัสสะ ๖” = จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส
- (๖) “เวทนา ๖” = จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชา
เวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา
- (๗) “สัญญา ๖” = รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพสัญญา ธรรมสัญญา
- (๘) “เจตนา ๖” = รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา โผฏฐัพพสัญญาเจตนา ธรรม
สัญญาเจตนา
- (๙) “ตัณหา ๖” = รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา ธรรมตัณหา
- (๑๐) “วิตก ๖” = รูปวิตก สัททวิตก คันธวิตก รสวิตก โผฏฐัพพวิตก ธรรมวิตก
- (๑๑) “วิจารณ์ ๖” = รูปวิจารณ์ สัททวิจารณ์ คันธวิจารณ์ รสวิจารณ์ โผฏฐัพพวิจารณ์ ธรรมวิจารณ์
- (๑๒) “ธาตุกัมมัญฐาน ๑๖” = ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ปฐวีกสิณ
อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นีลกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ อากาศกสิณ วิญญาณ
กสิณ
- (๑๓) “อาการ ๓๒-ทวัตติงสาร” = ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ
พังผืด ไต ปอด ไข้ใหญ่ ไข้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา
เปลมมัน น้ำลาย น้ำมูก ไข้ข้อ มูตร สมอสงคีระษะ
- (๑๔) “อายตนะ ๑๒” = จักขวยตนะ รูปลายตนะ โสตตายนะ สัททายตนะ ฆานายตนะ คันธายตนะ
ชิวหายตนะ รสายตนะ กายายตนะ โผฏฐัพพายตนะ มนทายตนะ ธรรมายตนะ
- (๑๕) “ธาตุ ๑๘” = จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ โสตธาตุ สัททธาตุ โสตวิญญาณธาตุ ฆานธาตุ คันธ
ธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ กายธาตุ โผฏฐัพพธาตุ กายวิญญาณธาตุ
มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ
- (๑๖) “อินทรีย์ ๒๒” = จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ มนินทรีย์ ชิวิตินทรีย์ อิตถิ
นทรีย์ ปุริสินทรีย์ สุชินทรีย์ ทุกชินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมณัสสินทรีย์ อุเบกชินทรีย์ สัทชินทรีย์ วิ
ริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมานินทรีย์ ปญญินทรีย์ อนัญญัตถัญญัสสามิตินทรีย์ [อินทรีย์ของผู้ปฏิบัติด้วย

มนตรีการว่า เราจักรู้ธรรมที่ยังไม่รู้ อินทรีย์นี้เป็นชื่อของโศคาปัตติมรรคญาณ] อัญญินทรีย์ [อินทรีย์ของผู้รู้จุดสังขารด้วยมรรคนั้น อินทรีย์นี้เป็นชื่อของญาณในฐานะ ๖ คือ โศคาปัตติผลถึงอรหัตมรรคญาณ] อัญญาตาอินทรีย์ [อินทรีย์ของพระเจ้ามาศผู้รู้จบแล้ว อินทรีย์นี้เป็นชื่อของอรหัตผลญาณ]

(๑๗) “ธาตุ ๓” = กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ

(๑๘) “ภพ ๕” = กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัตถุภพ อสัตถุภพ เนวสัตถุภวานาสัตถุภพ เอกโวการภพ จตุโวการภพ ปญจโวการภพ

(๑๙) “ฌาน ๔” = ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน

(๒๐) “อัปมัถญา ๔” = เมตตาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโตวิมุตติ อุเบกขาเจโตวิมุตติ

(๒๑) “อรูปสมาบัติ ๔” = อากาสาัญญาตนสมาบัติ วิญญาณัญญาตนสมาบัติ อากิญจัญญาตนสมาบัติ เนวสัตถุภวานาสัตถุญาตนสมาบัติ

(๒๒) “ปฏิจสุมุปบาท ๑๒” [อิทัปปัจจยตา-ปัจจยการ-ตถตา] = อวิชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ

หมายเหตุ: ข้อ ๑๕-๒๑ จะเป็นองค์ธรรมในสมถภาวนา และ ข้อ ๒๒ จะเป็นองค์ธรรมในวิปัสสนาภาวนา แต่อย่างไรก็ตาม ข้อธรรมหลัก ทั้ง ๒๒ ข้อ เป็นธรรมที่เกิดร่วมกัน เพื่ออธิบาย “สัจสภาวะแห่งสังขตธรรม” คือ “ขันธ ๕-ขันธปัจจุก-นามรูป” ให้พยายามจำแนกแจกธรรมทั้งหลายให้ชัดเจน (สัมมวิจยะ-สัมมวิจยสัมโพชฌงค์: ข้อ ๒ ในโพชฌงค์ ๗) เพราะเป็นเรื่องทำให้เกิดปัญญาสนับสนุนความตรัสรู้ได้ สำหรับอรรถแห่งคำว่า “สัมโพชชะ-ความตรัสรู้” (อาสวักขยญาณ) หมายถึง กระบวนการคิดค้นหา “อุบาย” ที่แนบเนียนไว้ในใจอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการกัมมัฏฐาน: มนสิการกรรมฐาน) อันเป็นกุสโลบายที่จะทบทวน “ขันธ ๕-ขันธปัจจุก-นามรูป” ซึ่งเริ่มด้วย *อนุปัสสนา ๗ มหาวิปัสสนา ๑๘ วิปัสสนาญาณ ๕ วุฏฐานคามินีปฏิบัติ* (วุฏฐานคามินีวิปัสสนาคด้วย วิปัสสนาญาณ ๑๐: “กระบวนการทบทวนขันธ ๕” ก่อนถึง “อริยมรรค ๔”) ซึ่งทั้งหมดจะเป็น “ปัญญาเห็นธรรม” และ “ปัญญาตรัสรู้” ที่เกิดขึ้นใน “ญาณ ๑๖-โสฬสญาณ”

อย่างไรก็ตาม ให้ผู้บำเพ็ญเพียรเจริญภาวนา (โยคาวจร) พิจารณาเนื่องๆ ด้วยการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่เรียกว่า “มนสิการกรรมฐาน” ตามนัยของคำว่า “อภิญเญยธรรม” คือ ธรรมทั้งหมดที่ควรรู้อย่าง ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ ด้วยการเจริญให้มาก ทำให้บ่อยๆ ให้สมบูรณบริบูรณ์ และไปบุลย์ด้วย “พุทธปัญญาญาณ” ไม่ใช่ “คุณไสย-ไสยาศาสตร์” (อวิชา-เครื่องานวิชา) โดยเฉพาะ “อนุปัสสนา ๗” ที่ทำให้เกิดปัญญาต่างๆ จนถึง “ปัญญา ๑๐” ดังนี้

“ปัญญา ๑๐” หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการเจริญอนุปัสสนา ได้แก่

- (๑) “ชวนปัญญา” — **ปัญญาเร็ว** โดยเจริญ “อนิจจานุปัสสนา” [เห็นความไม่เที่ยง]
- (๒) “นิพเพธิกปัญญา” — **ปัญญาทำลายกิเลส** โดยเจริญ “ทุกขานุปัสสนา” [เห็นความทุกข์]
- (๓) “มหาปัญญา” — **ปัญญามาก** โดยเจริญ “อนัตตานุปัสสนา” [เห็นความไม่ใช่ตัวตน]
- (๔) “ติคขปัญญา” — **ปัญญาคมกล้า** โดยเจริญ “นิพพิทานุปัสสนา” [หน่ายในกองทุกข์]
- (๕) “วิบูลปัญญา” — **ปัญญากว้างขวาง** โดยเจริญ “วิราคานุปัสสนา” [ดับความกระหายวิภว]
- (๖) “คัมภีรปัญญา” — **ปัญญาลึกซึ้ง** โดยเจริญ “นิโรธานุปัสสนา” [ดับกิเลส]
- (๗) “อัสถามันตปัญญา” — **ปัญญาไม่ใกล้** โดยเจริญ “ปฏินิสัสคคานุปัสสนา” [สลัดคืน]
- (๘) “ปฏิสัมภิทา ๔” — **ปัญญาแตกฉาน** โดยเจริญ “อนุปัสสนา ๗” [ปัญญาแตกฉาน-อุเบกขา]
- (๙) “ปฐุปัญญา” — **ปัญญาแน่นหนา** โดยเจริญ “ปัญญา ๘” [ความรู้ทั่วถ้วน-ลัพท์ปัญญา]
- (๑๐) “หาสปัญญา” — **ปัญญาร่าเริง** โดยเจริญ “ปัญญา ๙” [ทิพยจักขุ-ปัญญาจักขุ]

ฉะนั้น ปัญญาดังกล่าวนี้ มีธาตุเป็น “อิทธิปาฏิหาริย์” ได้ อันเกิดจากภาวะจิตที่บริสุทธิ์ด้วย “จตุตถฌาน” (อุเบกขา-เอกัคคตา) แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อว่าโดยกุศลแล้ว “จตุตถฌาน” มี ๑๓ ประเภท (พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 432-435 FILE 78) ดังนี้

- (๑) จตุตถฌาน อันเป็น **บาทแห่งฌานทั้งปวง**
- (๒) จตุตถฌาน อันเป็น **อิทธิวิริยญาณ** (ข้อ ๓ ในวิชา ๘)
- (๓) จตุตถฌาน อันเป็น **ทิพโสตญาณ** (ข้อ ๔ ในวิชา ๘)
- (๔) จตุตถฌาน อันเป็น **เจโตปริยญาณ** (ข้อ ๕ ในวิชา ๘)
- (๕) จตุตถฌาน อันเป็น **ปุพเพนิวาสญาณ** (ข้อ ๖ ในวิชา ๘ และ ข้อ ๑ ในวิชา ๓)
- (๖) จตุตถฌาน อันเป็น **ทิพจักขุญาณ** (ข้อ ๗ ในวิชา ๘ และ ข้อ ๒ ในวิชา ๓)
- (๗) จตุตถฌาน อันเป็น **ยถากัมมุปกตญาณ** (ข้อ ๑ ในญาณ ๓)
- (๘) จตุตถฌาน อันเป็น **อนาคตังสญาณ** (ข้อ ๒ ในญาณ ๓)
- (๙) จตุตถฌาน อันเป็น **อากาสาณัญจายตนฌาน**
- (๑๐) จตุตถฌาน อันเป็น **วิญญาณัญจายตนฌาน**
- (๑๑) จตุตถฌาน อันเป็น **อาภิญญัญจายตนฌาน**
- (๑๒) จตุตถฌาน อันเป็น **เนวสัณญานาสัญญายตนฌาน**
- (๑๓) จตุตถฌาน อันเป็น **โลกุตตรจตุตถฌาน**

เพราะฉะนั้น ตั้งแต่ ข้อ ๑-๘ นั้น เมื่อจิตมีความบริสุทธิ์จากนิวรณ์ทั้งหลาย ย่อมเกิด “ปัญญาในสมาธิ” และ “ปัญญาในวิปัสสนา” ซึ่งเกี่ยวข้องกับ “วิชา ๓-วิชา ๘-ญาณ ๓” คือ **ความรู้แจ้ง-ความรู้ชัด-ปัญญาหยั่งรู้** ในธรรมแห่งกาลทั้ง ๓ ผู้ที่ “มิตติสัมปชัญญะ” ที่คมชัดแก่กล้า ย่อมระลึกได้ “มิตติ” ในกิจแห่งการเจริญภาวนาของตนได้ดี (มีความเพียร) ที่เรียกว่า “อาตปปี-สัมปชาโน-สติมา” ย่อมไม่ออกนอกกลุ่มนอกทาง ด้วยเกิดความลุ่มหลงเสียดสี (วิปัสสนูปกิเลส ๑๐) นั่นคือ “หลงฤทธิ์” แทนที่จะนำ “**ความรู้วิเศษ**” นั้น มาใช้ประโยชน์ในการดับกิเลสและทุกข์ทั้งปวง ที่เรียกว่า “**อธิคมธรรม**” คือ ธรรมชั้นบรรลุผลแห่งการปฏิบัติ หรือ “**อุตตริมนุสสธรรม**” คือ ธรรมยอดเยี่ยมของมนุษย์ ธรรมของมนุษย์ผู้ยอดเยี่ยม ธรรมล้ำมนุษย์ หรือ “**ธรรมวิเศษ-คุณวิเศษ-คุณพิเศษ**” ได้แก่ ฌาน อภิญญา วิโมกข์ สมาบัติ มรรคผล ประการสำคัญ คือ “**อย่าหลงในฤทธิ์ปาฏิหาริย์จนกลายเป็นไสยศาสตร์**” (เพราะฤทธิ์กับวิปัสสนาและวิปริตนั้น ต่างเป็นญาติสนิทกัน ถ้าไม่มีสติสัมปชัญญะดีพร้อม) ให้พิจารณาฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ดังนี้

“ปาฏิหาริย์ ๓” หมายถึง การกระทำที่กำจัดหรือทำให้ปฏิบัติยากยอมได้ การกระทำที่ให้เห็นเป็นอัศจรรย์ การกระทำที่บังเกิดผลเป็นอัศจรรย์ อนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงรังเกียจ “**อิทธิปาฏิหาริย์**” และ “**อาเทศนาปาฏิหาริย์**” แต่ทรงสรรเสริญ “**อนุศาสน์ปาฏิหาริย์**” ว่าเป็นเยี่ยม ได้แก่

- (๑) “**อิทธิปาฏิหาริย์**” คือ ปาฏิหาริย์คือฤทธิ์ แสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์
- (๒) “**อาเทศนาปาฏิหาริย์**” คือ ปาฏิหาริย์คือการทนายใจ รอบรู้กระบวนการของจิตจนสามารถกำหนดอาการที่หมายเล็กน้อยแล้วบอกสภาพจิต ความคิด อุปนิสัยได้ถูกต้องเป็นอัศจรรย์
- (๓) “**อนุศาสน์ปาฏิหาริย์**” คือ ปาฏิหาริย์คืออนุศาสน์ คำสอนเป็นจริง สอนให้เห็นจริง นำไปปฏิบัติได้ผลสมจริง เป็นอัศจรรย์

กล่าวโดยสรุป “**อภิญญะธรรม**” ทั้งหมด เป็นความรู้โดยปรมาตมแห่ง “**กฏธรรมชาติ**” ที่ผู้บำเพ็ญเพียรเจริญภาวนาจำเป็นต้องเข้าใจอย่างชัดเจนเป็นจริงตามสภาพ ต้องสามารถนำธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ไปอธิบาย “**สภาวะธรรม**” ได้ไม่วิปริต หรือเกิดความระแวงสงสัยในพระธรรม เพราะมีปัญญาไม่ถึงขั้นที่เจริญแล้ว ข้อนี้ให้พึงระวังเป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่ไม่มีพระอรหันต์เป็นกัลยาณมิตร คอยให้คำปรึกษา เมื่อเจอสิ่งเกินความรู้สึกที่เคยมีมาอันอัศจรรย์ อาจทำให้หลงทางไปในทางเสื่อมได้ เพราะกิเลสใหญ่กิเลสน้อยทั้งหลายมันโจมตีจิตใจผู้คนไม่มีวันหยุดแม้วินาทีเดียว โดยเฉพาะคนที่มัวเมาถูกกลุ่มรุมด้วยอวิชาและโมหะ ความมืดมัวแห่งความไม่รู้ความหลงมกมาย ย่อมปิดบัง “**สมาธิ-ปัญญา**” ได้ ด้วยความไม่สำรวมใน “**อินทรีย์ ๖**” เพราะฉะนั้น มนต์คาถาที่ศักดิ์สิทธิ์มากที่สุด คือ “**อย่าประมาทปัญญาและธรรมทั้งหลาย**” ให้ใช้ทั้ง “**สมาธิ**” และ “**ปัญญา**” พร้อมด้วยสติแห่งศีลที่บริสุทธิ์ ในการประกอบความเพียรใน (๑) **ละทำชั่ว** (๒) **หมั่นทำความดีให้เทียบพร้อม** และ (๓) ทำจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ สิ่งเหล่านี้ทั้งหลาย คือ “**เส้นทางแห่งอริยะ**” ที่จะเข้าถึง “**กระแสแห่งพระนิพพาน**” ด้วยความเป็นพุทธะ ดังนี้.

